

پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری کارکنان بر اساس دینداری و هوش اخلاقی در دانشگاه‌های شهر بیجار

محسن رفیعی¹
اکبر خرسندی²
صبح عباسی³

چکیده

هدف: هدف در این پژوهش، بررسی نقش دینداری و هوش اخلاقی در پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری کارکنان بود. **روش:** پژوهش حاضر توصیفی از نوع همبستگی و مبتنی بر تحلیل مسیر رگرسیونی است. جامعه آماری پژوهش، کلیه کارکنان دانشگاه‌های شهر بیجار (دانشگاه آزاد اسلامی، دانشگاه پیام نور و دانشگاه علمی کاربردی) بودند که از بین آنان بر اساس نمونه‌گیری تصادفی ساده (جدول مورگان)، 102 نفر در پژوهش شرکت داده شدند. برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه مسئولیت‌پذیری کارکنان (کارول، 2003)، پرسشنامه هوش اخلاقی (لینک و کیل، 2005) و پرسشنامه دینداری (گلارگ و استارک، 1965) استفاده شد. **یافته‌ها:** دینداری و هوش اخلاقی می‌توانند مسئولیت‌پذیری کارکنان را پیش‌بینی کنند. همچنین بین دینداری و هوش اخلاقی رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. نتایج تحلیل رگرسیونی نشان می‌دهد که از بین مؤلفه‌های دینداری و هوش اخلاقی، مؤلفه دلسوزی، بیشترین قدرت تبیین‌کنندگی را برای متغیر مسئولیت‌پذیری دارد. **نتیجه‌گیری:** تعمیق باورهای دینی و تأکید بر اخلاقیات می‌تواند در بهبود وضعیت مسئولیت‌پذیری کارکنان نقش مهمی را ایفا کند.

واژگان کلیدی: دینداری، کارکنان دانشگاه، مسئولیت‌پذیری، هوش اخلاقی.

◇ دریافت مقاله: 96/08/12؛ تصویب نهایی: 97/04/05

1. دکتری مدیریت آموزشی از دانشگاه اصفهان، استادیار گروه علوم تربیتی دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان (نویسنده مسئول) / نشانی: تبریز؛ کیلومتر 35 جاده مراغه، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان / نامبر: 04134327534 / Email: mrafiee62@yahoo.com
2. دانشجوی دکتری دانشگاه علامه طباطبایی، کارشناس امور پژوهشی سازمان سنجش آموزش کشور.
3. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید مدنی آذربایجان.

الف) مقدمه

مسئولیت‌پذیری اجتماعی¹ به مثابه یک فرایند مهم اجتماعی شدن، تأثیر بسزایی در توسعه کشورها دارد. این تأثیر، ناشی از آن است که تأکید صرف بر قانون و ساختارها نتوانسته چالشهای اساسی جوامع بشری را حل کند. به عبارتی؛ مسائل امروز جوامع و سازمانها، مسائلی نیست که تنها با اقدامات قانونی دولتها و سازمانهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی حل شود، بلکه نیازمند تغییر وسیع در سبک زندگی و فرایندهای اجتماعی شدن مردم است. بنابر این، با توجه به اهمیت فزاینده مسئولیت‌پذیری در حل مشکلات جوامع صنعتی کنونی، سازمانها نیازمند کارکنانی مسئولیت‌پذیرند (باراکلو و مارو،² 2012). امروزه صاحب‌نظران با درک اهمیت موضوع مسئولیت‌پذیری اجتماعی، سعی می‌کنند با پرداختن به ابعاد آن، یآوری‌رسان اجتماع و سازمان خود در تحقق اهداف عالی باشند. مسئولیت‌پذیری اجتماعی اولین بار در دهه 70، با ضرورت توجه مسئولیت‌مدیران نسبت به سهامداران در ادبیات علمی ظهور یافت و تغییرات مداوم جامعه اقتصادی، منجر به گسترش تعاریف و رویکردهای مختلف آن شد (آورام و آواسیلکا،³ 2014). کاستکا و بالزاروا⁴ (2007) مسئولیت اجتماعی را تعهد مداوم برای رفتار به شیوه اخلاقی و بهبود کیفیت زندگی افراد و خانواده‌هاشان و بهبود اجتماع و جامعه در مقیاس وسیع‌تر می‌دانند. مسئولیت‌پذیری؛ قابلیت پذیرش، پاسخگویی و به عهده گرفتن کاری است که از کسی خواسته می‌شود (آرانی و تقوایی، 1394). برخی مطالعات چند رشته‌ای در موضوع مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تأثیر آن بر فعالیتها و اثربخشی سازمانها انجام شده که تمامی یافته‌ها از رابطه مستقیم مسئولیت‌پذیری با اثربخشی حمایت کرده است. (جیاو،⁵ 2010؛ گوس و رابرتز،⁶ 2011)

عوامل متعددی در تقویت حس مسئولیت‌پذیری افراد نقش دارند؛ از جمله: دینداری⁷ (دورکیم؛ نقل از: سراج‌زاده و پویانفر، 1387)، آخرت‌گرایی و تقوا (شهریاری‌پور و همکاران، 1393)، تعهد سازمانی (ریبی و غلامی، 1395) و هوش اخلاقی⁸ (رحیمی و همکاران، 1394). هوش اخلاقی نسبت به سایر عوامل، متغیر جدیدتری است و مطالعات کمتری نسبت به هوش عاطفی، شناختی و اجتماعی درباره آن انجام شده است (کلارکن،⁹ 2009). این اصطلاح اولین بار در سال 2005 توسط بوربا¹⁰ وارد عرصه روان‌شناسی شد. او هوش اخلاقی را ظرفیت و توانایی درک درست از خلاف، داشتن اعتقادات اخلاقی قوی و عمل به آنها و رفتار در جهت صحیح و درست تعریف

-
1. Responsibility
 2. Barracloug & Morrow
 3. Avram & Avasilcai
 4. Castka & Balzarova
 5. Jiao
 6. Goss & Roberts
 7. Religiosity
 8. Moral Intelligence
 9. Clarkon
 10. Borba

383 \blacklozenge پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری کارکنان بر اساس دینداری و ...

می‌کند (مختارپور و سیادت، 1391). هوش اخلاقی نشان‌دهنده ظرفیت ذهنی انسان است برای تعیین اینکه چگونه اصول جهانشمول انسانی را به ارزشها، اهداف و اقدامات خود مرتبط می‌کند (پی و چارلز،¹ 2008). فرد با استفاده از ظرفیت هوش اخلاقی، درست و غلط یا خوب و بد را درک می‌کند و این ادراک می‌تواند مبنایی مهم برای تشخیص مسئولیت فرد در قبال دیگران و جامعه باشد.

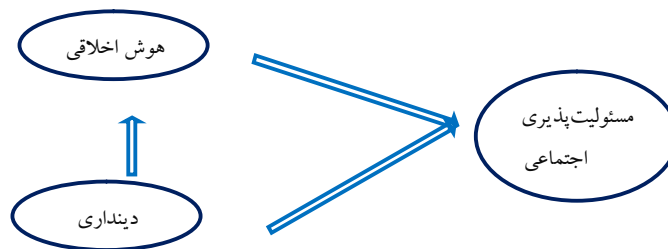
دین، پدیده‌ای گسترده و تأثیرگذار و بسیار بادوام است و نظام اعتقادی سازمان‌یافته همراه با مجموعه‌ای از آیینها و اعمال تعریف شده که تعیین‌کننده شیوه پاسخ‌دهی افراد به تجارب زندگی است (زولینگ و همکاران،² 2006). *جوادی عاملی* دین را مجموعه عقاید، اخلاق و قوانین و مقرراتی برای اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسانها می‌داند (جوادی آملی، 1386). آلپورت³ (1967) معتقد است جهت‌گیری‌های دینی تعیین می‌کنند که چگونه کارکردهای مذهبی به مثابه سازوکاری برای ارزشیابی اعمال و رفتارهای زندگی به کار می‌روند. این ارزشیابی می‌تواند بین جهت‌گیری مذهبی و مسئولیت‌پذیری اتصال برقرار کند. وی همچنین بر این باور است که هر چه فرد دارای دینداری درونی باشد، تعهد و مسئولیت‌پذیری بیشتری نیز دارد. آیات فراوانی در قرآن مجید وجود دارند که اهمیت مسئولیت‌پذیری و وظیفه‌شناسی را برای انسان بیان کرده‌اند؛ برای مثال، در آیه 70 سوره اسراء می‌فرماید: «به عهد و پیمان وفادار باشید که از عهد و پیمان سؤال می‌شود».

اخلاق بخش جدایی‌ناپذیر از دین است و در ادیان یکتا پرست، اهمیت بسیاری دارد؛ زیرا فطرت آدمی تمایل بنیادین به ارزشهای مثبت و مطلوب دارد. از آنجا که انسان معنوی، معرفت ویژه‌ای به خدا و انسان و جهان دارد، تلاش می‌کند اعتقادات و باورهای معنوی خود را در اخلاق نشان دهد (عباسی و همکاران، 1391). همچنین دین و مذهب بر اخلاق تأثیر می‌گذارد (واهرام،⁴ 1981). گر چه هوش اخلاقی با تعهد اخلاقی (فارسی، 1391)، آموزه‌های دینی (مژگان و نجفی، 1390) و میزان مشارکت اجتماعی (مجله چوبقلو و همکاران، 1391) رابطه مستقیم دارد؛ ولی پایه و مبنای هوش اخلاقی، اعتقادات دینی و باورهای مذهبی است و فرد بدون درک درست از این اعتقادات، توانایی اخلاقی چندانی را به دست نمی‌آورد. (ارشاد حسینی و همکاران، 1394)

سطح مسئولیت‌پذیری در بین کارکنان دانشگاههای کشور به طور معناداری از سطح مسئولیت‌پذیری دانشگاههای جهان پایین‌تر است (شافعی و عزیزی، 1392) و این امر، موجب بروز نارضایتی برای ذی‌نفعان و موجب کاهش سطح بهره‌وری دانشگاهها شده است و از طرفی، بر اساس ادبیات پژوهش به نظر می‌رسد

1. Petti & Charles
2. Zulling, Ward & Horn
3. Allopport
4. Wahrman

هوش اخلاقی و دینداری در ایجاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی نقش داشته باشند؛ بنابراین، پژوهش حاضر می‌خواهد مدل فرضی ذیل را با استفاده از داده‌های میدانی و آزمونهای آماری بررسی کند.

ب) مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مسئولیت‌پذیری به تنهایی (بدون پسوند اجتماعی) اشاره به حس وظیفه‌شناسی، پاسخگو بودن و تعهد دارد (آلن،¹ 2010) که در چهار دسته کلی مسئولیت‌پذیری در قبال خود، مسئولیت‌پذیری در برابر دیگران یا مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مسئولیت‌پذیری در برابر طبیعت و محیط زیست و مسئولیت‌پذیری در برابر خداوند دسته‌بندی می‌شود (طالبی و خوشبین، 1391). مسئولیت‌پذیری اجتماعی مجموعه‌ای از مهارت‌های اجتماعی است که طی فرایند یادگیری آموخته شده و شخص در چارچوب هنجارهای اجتماعی (عرف) و قوانین و مقررات دست به انتخابی می‌زند که موجب ایجاد روابط انسانی مثبت، افزایش تعاملات، موفقیت و رضایت خاطر می‌شود (پولک،² 2006). مسئولیت‌پذیری، راهبردی مقابله‌ای برای پاسخگویی به نگرانی‌های اجتماعی، محیطی و توسعه پایدار است. (فلیزوز و فین،³ 2011)

مسئولیت‌پذیری اجتماعی از منظر جامعه‌شناختی در سه سطح خرد: احساس تعهد و کنشی که تک‌تک افراد در قالب نق‌های خود نسبت به یکدیگر دارند (موضوع این مقاله در این سطح قرار دارد)، میانی: مسئولیت‌پذیری سازمانها و مؤسسات در قبال جامعه و کلان: مسئولیت‌پذیری اجتماعی دولت‌ها در نظام جهانی (اسکلایر و مایر، 2010؛ نقل از: طالبی و خوشبین، 1391)، بررسی می‌شود. البته ابعاد گوناگونی برای مسئولیت‌پذیری اجتماعی مطرح شده است؛ از جمله: بلکبرن⁴ (2007) به سه بعد اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی اشاره می‌کند؛ کاکابادس⁵ (2009) پنج بعد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، جهانی و فضای مجازی را مطرح می‌کند و کارول⁶ (2003) در نظریه هرم چهار بعدی مسئولیت اجتماعی کارکنان، ابعاد اقتصادی،

1. Allen

2. Polk

3. Filizöz & Fisne

4. Blackburn

5. Kakabadse

6. Carol

قانونی، اخلاقی و نودوستانه را برای مسئولیت اجتماعی متصور است. مدل کارول به دلیل اینکه مخصوص کارکنان سازمانها طراحی شده، مبنای نظری در این پژوهش انتخاب شد. منظور کارول از بعد اقتصادی این است که در فعالیتهای اقتصادی اولویت اول نه سودآوری، بلکه رفع نیازهای مراجعان به بهترین نحو ممکن است. سودآوری برای فرد و سازمان، طی رفع نیازهای مراجعان تحقق خواهد یافت. در بعد قانونی انتظار بر این است که کارکنان تنها بر پایه انگیزه فردی عمل نکنند، بلکه همزمان از آنان انتظار دارد در انطباق با قوانین و مقررات وضع شده سازمان عمل کنند. در بعد مسئولیت اخلاقی انتظار می‌رود که کارکنان بایدها و نبایدهای اخلاق را رعایت کنند، هرچند به لحاظ قانونی ملزم به اجرای آنها نباشند و در نهایت، در بعد نودوستانه انتظار می‌رود کارکنان با کنشهای انسانی به همکاران خود در امور کاری و رفاهی و آموزشی کمک‌رسان باشند. (کارول، 2003)

هوش اخلاقی یکی از عوامل مرتبط با انجام بهتر وظایف و مسئولیت‌پذیری بالای کارکنان است (رحیمی و همکاران، 1394؛ فقیهی و همکاران، 1392). هوش اخلاقی از مهم‌ترین ابعاد هوش و موضوعی جدید در حوزه پژوهش است که در ایران نیز تا حدودی به آن پرداخته شده است. اصطلاح هوش اخلاقی اولین بار در سال 2005 توسط بوریا وارد عرصه روان‌شناسی شد. بوریا هوش اخلاقی را ظرفیت و توانایی درک درست از غلط، قرار دادن رفتارهای خود در مسیر درست و پرهیز از رفتارهای غلط می‌داند (مختارپور و سیادت، 1391). هوش اخلاقی در برگیرنده آن دسته از اصول اجتماعی است که تعیین می‌کند انسانها در رابطه با دیگر مردم چگونه باید رفتار کنند. از نظر روان‌شناسان، این اصول مشتمل بر سه جنبه اساسی شناختی، عاطفی و رفتاری است که تبیین و چگونگی روابط آنها با یکدیگر و تأثیرشان در فرایند درونی‌سازی، محور بحثهای روان‌شناختی است (گل‌محمدیان و همکاران، 1394). بوریا (2005) از هفت اصل ضروری برای هوش اخلاقی صحبت می‌کند: همدردی، هوشیاری، خودکنترلی، توجه و احترام، مهربانی، انصاف و صبر و بردباری. لنیک و همکاران¹ (2011) ده شایستگی را برای هوش اخلاقی در نظر گرفته‌اند: عمل کردن مبتنی بر اصول، راستگویی، استقامت و پافشاری برای حق (ایستادگی به خاطر حقیقت)، وفای به عهد، مسئولیت‌پذیری برای تصمیمات شخصی، اقرار به اشتباهات و شکستها، قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران، فعالانه علاقه‌مند بودن به دیگران (اهمیت دادن خودجوش به دیگران)، توانایی در بخشش اشتباهات خود، توانایی در بخشش اشتباهات دیگران. هوش اخلاقی علاوه بر فراهم کردن چارچوبی قوی برای فعالیت، اصولی دارد که برای موفقیت مداوم سازمانی و شخصی ضروری است:

1. درستکاری: ایجاد هماهنگی بین آنچه می‌دانیم درست است و گفتن حرف راست در تمام زمانها.

2. مسئولیت‌پذیری: صاحب هوش اخلاقی بالا، مسئولیت اعمال خود و پیامدهای آن و همچنین اشتباهات و شکستهای خود را می‌پذیرد.

3. دلسوزی: توجه به دیگران که داری تأثیر متقابل است؛ یعنی اگر در برابر دیگران مهربان و دلسوز باشیم، آنان نیز موقع نیاز با ما همدردی می‌کنند.

4. بخشش: آگاهی از عیوب و اشتباهات خود و دیگران و بخشیدن خود و دیگران. (بوربا، 2001؛ نقل از: چراغیان و همکاران، 1394)

علاوه بر هوش اخلاقی، داشتن التزام به هنجارهای دینی نیز در بالا بردن مسئولیت‌پذیری کنشگران تأثیر اساسی دارد (همیلتون، 1387). دینداری عبارت است از پذیرش تمام یا بخشی از عقاید، اخلاقیات و احکام دینی؛ به نحوی که شخص دیندار، خود را ملزم به پیروی و رعایت از این مجموعه بداند و دیندار کسی است که با آگاهی به اصول و شعائر یک مذهب، در نظر و عمل، پیروی آن دین را اتخاذ می‌کند؛ به نحوی که این پیروی بر زندگی او تأثیر می‌گذارد (افشانی و همکاران، 1393). از دیدگاه شهید مطهری، دین دو معنی لازم و متعددی دارد و از آن جهت که به خدا انتساب دارد، فرمانروایی و از آن جهت که به بندگان انتساب دارد، به معنی بندگی است و هر جا که قرآن کلمه دین را به کار برده، به جنبه بشری توجه کرده است (حسینی، 1390). *خدایاری* فرد مؤلفه‌های شناخت باور دینی، عواطف دینی و التزام دینی را برای دینداری مطرح کرده است. شناخت به معنای دانش اصول دین؛ یعنی یقین به خدا، آخرت و پیامبران و آگاهی از فروع دین است. باور به معنای پذیرش، اقرار و تصدیق قلبی به اصول و شرایع دین است. عواطف دینی، شامل کلیه احساسات و عواطف مثبت و منفی است؛ عواطف مثبت در راستای شناخت و پذیرش قلبی نسبت به پروردگار یکتا، انبیا و اولیا، مؤمنان و تمامی دینداران، احکام دین، جهان هستی و جهان پس از مرگ در فرد دیندار به وجود می‌آید و عواطف منفی تحت تأثیر محبت به خدا و دین خدا، نسبت به دشمنان دین الهی مطرح می‌شود. التزام به وظایف دینی؛ یعنی فرد دیندار در پی به وجود آمدن معرفت و احساس عاطفی نسبت به پروردگار، انبیا و اولیای دین، انجام تکالیف و احکام دینی را در حیطه شخصی، اجتماعی و اقتصادی بر خود بایسته بداند و به آنها عمل کند (خدایاری، 1388). از نظر دورکیم، دین تمایلات فردگرایانه را کنترل، جامعه را متحد و رفتارهای مسئولانه را تقویت می‌کند؛ همچنین به نظم اجتماعی رسمیت و اعتبار می‌بخشد و در نتیجه، مبنایی برای کنترل اجتماعی فراهم می‌آورد. به اعتقاد وی، کاهش در اعتقادات و دینداری افراد، زمینه بی‌هنجاری اجتماعی را فراهم می‌سازد؛ بنابراین، با توجه کردن به دین می‌توان بی‌هنجاری را در جامعه کاهش داد. به عبارت دیگر؛ داشتن التزام به هنجارهای دینی در بالا بردن مسئولیت‌پذیری کنشگران تأثیر اساسی دارد. (همیلتون، 1387؛ نقل از: بادیار و قاسمی، 1395)

قبل از طرح الگوی گلاک و استارک، پژوهشگران جنبه‌ها و ارکان مختلفی برای دین قائل بودند؛ برای مثال *اریک فروم* جنبه‌های عملی، علمی - جادویی، آیینی، شعائری و معنی‌شناسی را برای دین برشمرده

پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری کارکنان بر اساس دینداری و ... ♦ 387

است. یواخیم واخ سه جنبه نظری - فکری، عملی - رفتاری و نهادی - اجتماعی را برای دین ذکر کرده است. سید حسن نصر هر دینی را شامل دو رکن ذاتی و اساسی می‌داند: آموزه و روش. برخی دیگر نیز ایمان، عقیده، احکام عبادی، احکام سیاسی و اجتماعی را چهار رکن دین دانسته‌اند (باقری خلیلی، 1388: 28). از نظر گلاک و استارک، دینداری داری پنج بعد اصلی اعتقادی، مناسکی، تجربی، فکری و پیامدی است. بُعد اعتقادی یا باورهای دینی عبارت است از باورهایی که انتظار می‌رود پیروان آن دین به آنها اعتقاد داشته باشند. بُعد مناسکی یا اعمال دینی، شامل اعمال دینی مشخصی همچون: عبادت، نماز، شرکت در آیینهای دینی خاص، روزه گرفتن و... است که انتظار می‌رود پیروان هر دین آنها را بجا آورند. بُعد تجربی یا عواطف دینی، ناظر بر عواطف و تصورات و احساسات مربوط به داشتن رابطه با جوهری ربوبی همچون خدا یا واقعیتی غایی یا اقتداری متعالی است. بُعد فکری دین یا دانش دینی مشتمل بر اطلاعات و دانسته‌های مبنایی درباره معتقدات هر دین است که پیروان باید آنها را بدانند. بُعد پیامدی یا آثار دینی ناظر به اثرات باورها، اعمال، تجارب و دانش دینی بر زندگی روزمره پیروان است (گلاک و استارک، 1965؛ نقل از: سراج‌زاده، 1378). از نظر کالجو و کریستین سن (2003)، مذهب و اخلاق با یکدیگر همپوشانی دارند و هر کدام از آنها می‌توانند به جای یکدیگر به کار برده شوند. به نظر بوریس (2002)، مذهب با اخلاق مرتبط است و بر این اساس، نگرشها و رفتارهای اخلاقی، منتج از باورهای مذهبی‌اند (نقل از: قدم‌پور و همکاران، 1393). در همین رابطه، بامیستر و ایکالیسین معتقدند که اخلاق پیوند محکمی با دین دارد، از این نظر که به رفتار پرهیزکارانه یا مهار تکانه در بسیاری از آموزه‌های دینی تأکید شده است. (رفعی هنر و جان‌بزرگی، 1392)

در دین اسلام، اخلاق به حدی ارزشمند است که پیامبر بزرگوار آن، هدف از بعثت خود را اتمام مکارم اخلاق می‌داند. با اندک تأملی در مفاهیم متعالی اسلامی می‌توان به ارتباط تنگاتنگ اخلاق و دین پی برد. از آنجا که دین و مذهب بر اهمیت توجه به مسائل انسانی و ارزشی، از جمله: عدالت، صداقت و نعدوستی تأکید دارد و از طرفی، این مفاهیم اساساً وظیفه اخلاقی ما را به عنوان موجودی اجتماعی نمایان می‌سازد، بین مضامین دین و اخلاق مشترکات زیادی را می‌توان یافت. (گل‌محمدیان و همکاران، 1394)

بادسار و قاسمی (1395) پژوهشی را در بین نمونه 200 نفری از دانشجویان دانشگاه زنجان انجام دادند و با استفاده از مدل معادلات ساختاری به این نتیجه رسیدند که متغیر دینداری اثر مستقیم، مثبت و معناداری بر مسئولیت‌پذیری دانشجویان دارد. رحیمی و همکاران (1394) در پژوهش خود از پرسشنامه کارول (2003) برای گردآوری داده‌های مربوط به مسئولیت‌پذیری اجتماعی استفاده کردند و دریافتند که رابطه مثبت و معنادار بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی، هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی وجود دارد. تابان و همکاران (1393) در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که هوش اخلاقی و مسئولیت‌پذیری کارکنان، بر سلامت نظام اداری تأثیر مثبت و معناداری دارند. همچنین ابعاد هوش اخلاقی (هوشیاری، همدردی، توجه و احترام به دیگران، خودکنترلی، انصاف و مهربانی و صبر و بردباری) بر سلامت نظام اداری تأثیر مثبت و معناداری دارند.

میکاییلی و همکاران (1395) طی پژوهشی به این نتیجه رسیدند که بین دینداری و هوش معنوی رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد. قدم پور و همکاران (1393) دریافتند که بین هوش اخلاقی با دینداری، رابطه مثبت و مستقیم وجود دارد. در بررسی دیگری، تمرایی (1394) نتیجه گرفت که رابطه معنادار و مستقیمی بین هوش اخلاقی با میزان اثربخشی آن وجود دارد. نصیرزاده (1393) در تحقیق خود به این نتیجه رسید که هوش اخلاقی موجب افزایش تعهد و مسئولیت‌پذیری بیشتر کارکنان شده، به بهبود کارایی فردی و گروهی می‌انجامد.

پژوهشی بین‌المللی در 20 کشور توسط برامر و همکاران¹ (2007) با عنوان «دین و نگرش نسبت به مسئولیت‌پذیری اجتماعی سازمان» انجام و دو سؤال کلی در آن بررسی شد. اول اینکه، آیا افراد مذهبی نسبت به افراد غیر مذهبی، نگرش متفاوتی نسبت به مسئولیت‌پذیری اجتماعی دارند؟ دوم اینکه، آیا میان پیروان مذاهب گوناگون، تفاوت نگرش نسبت به مسئولیت اجتماعی وجود دارد؟ نتایج نشان داد که در نگرش به مسئولیت اجتماعی، بین افراد مذهبی و غیر مذهبی در رابطه با سازمان و محیط کار تفاوتی وجود ندارد؛ ولی نگرش افراد مذهبی به مسئولیت اجتماعی فراتر از سازمان و گسترده‌تر از افراد مذهبی است. بین پیروان مذاهب مختلف نیز از نظر نگرش به مسئولیت اجتماعی، تفاوت معناداری دیده نشد. در تحقیقی که توسط بیلفلدتا و کانویوب² (2016) با عنوان «روابط بین دین، معنویت و مسئولیت اجتماعی در بین دانشجویان مهندسی» به انجام رسید، 1900 دانشجو از 12 مؤسسه آموزشی سکولار و پنج مؤسسه آموزشی وابسته به مسیحیت شرکت کردند. نتایج نشان داد دانشجویان وابسته به مؤسسه آموزشی مسیحیان، نگرش مثبت بالاتری از دانشجویان مؤسسه سکولار به مسئولیت‌پذیری داشتند. البته نتایج نشان داد اعتقادات مذهبی دانشجویان بیش از وابستگی آنان به مؤسسات مذهبی می‌تواند گرایشهای آنان به مسئولیت‌پذیری اجتماعی را تبیین کند. کزروانکا³ (2014) در تحقیقی با عنوان «تأثیر دین بر سرمایه مسئولیت اجتماعی»، به این نتیجه رسید که دین و ایمان نقش مهمی در سرمایه مسئولیت‌پذیری اجتماعی ایفا می‌کند. کن‌بوک (2010) نیز در تحقیقی با عنوان «مسئولیت اجتماعی و اخلاق حرفه‌ای در مدیریت» به این نتیجه رسید که مسئولیت اجتماعی، اخلاق حرفه‌ای را با افزایش عملکرد اقتصادی، آزادی اقتصادی بالاتر و سطح پایین تر فساد پیوند می‌دهد.

با مرور تحقیقات انجام شده در این حوزه، دو نقد و نکته قابل اشاره است. اول اینکه، همه پژوهشها به صورت کمی و بر اساس اطلاعات پرسشنامه‌ای انجام شده و دوم اینکه، عمده تحقیقات انجام شده، به ویژه در داخل کشور، معطوف به مسئولیت‌پذیری دانشجویان است و نه کارکنان عرصه رقابتی دانشگاهها. در وضعیت فعلی کشور و همچنین چالشهای مالی پیش رو، داشتن کارکنانی مسئولیت‌پذیر که با انجام درست و به موقع وظایفشان، هم به ارتقای کیفی دانشگاه کمک کنند و هم بار هزینه‌های اضافی دانشگاه را سبک

1. Brammer, Williams & Zinkin

2. Bielefeldt & Canney

3. Czerwonka

پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری کارکنان بر اساس دینداری و ... ♦ 389

کنند، مورد توجه ویژه‌ای است. از آنجا که تحقیقات کافی در موضوع این پژوهش در جامعه دانشگاهی انجام نشده، پژوهش حاضر به طور ویژه برای پاسخگویی به این سؤال که «آیا دینداری و هوش اخلاقی قابلیت پیش‌بینی متغیر مسئولیت‌پذیری کارکنان را دارد؟» تدوین شده است.

ج) روش‌شناسی پژوهش

با توجه به هدف پژوهش حاضر که بررسی نقش دینداری و هوش اخلاقی در پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری کارکنان است، لذا از نظر هدف، کاربردی و از نظر نحوه گردآوری اطلاعات، توصیفی از نوع همبستگی و به طور مشخص مبتنی بر مدل‌یابی تحلیل مسیر رگرسیونی است. در مدل تحلیلی پژوهشی؛ مسئولیت‌پذیری کارکنان، متغیر ملاک و دینداری و هوش اخلاقی، متغیر پیش‌بین است. جامعه آماری پژوهش، شامل کلیه کارکنان دانشگاه‌های شهر بیجار (دانشگاه آزاد اسلامی، دانشگاه پیام نور و دانشگاه علمی کاربردی) در سال تحصیلی 96-1395 به حجم 132 نفر بود. حجم نمونه بر اساس نمونه‌گیری تصادفی و با توجه به جامعه آماری، 102 نفر در نظر گرفته شد که کفایت حجم نمونه بر اساس توان آماری بالاتر از 0/8 و سطح معناداری نزدیک به صفر، در تجزیه و تحلیل فرضیه‌ها تأیید شد. برای گردآوری داده‌های پژوهش از پرسشنامه استفاده شد که در ادامه به طور مختصر توضیح داده می‌شود.

پرسشنامه مسئولیت‌پذیری کارکنان: برای اندازه‌گیری میزان مسئولیت‌پذیری اجتماعی کارکنان از پرسشنامه کارول (2003) که در 35 گویه، چهار خرده‌مقیاس اقتصادی، قانونی، اخلاقی و نودوستانه و در طیف پنج درجه‌ای لیکرت طراحی شده، استفاده شد. آلفای کرانباخ برای این پرسشنامه در تحقیقات اسمیت و همکاران (2001) 0/70 و شریفیان و خلیلی (1392) 0/83 به دست آمده است. در پژوهش حاضر برای بررسی پایایی این پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که همسانی درونی آن برای کل مقیاس (ضریب آلفا) 0/76 به دست آمد.

پرسشنامه هوش اخلاقی: برای گردآوری داده‌های هوش اخلاقی کارکنان، از پرسشنامه هوش اخلاقی (لیک و کیل، 2005) استفاده شد. این پرسشنامه بر اساس طیف پنج درجه‌ای لیکرت و در 40 گویه طراحی شده است. میزان هوش اخلاقی هر فرد، از تجمیع امتیازات هر گویه به دست می‌آید. عدد 160، بالاترین میزان هوش اخلاقی و عدد صفر، پایین‌ترین میزان هوش اخلاقی را نشان می‌دهد. در تحقیق رحیمی و همکاران (1394)، میزان آلفای کرانباخ برای این پرسشنامه 0/83 گزارش شده است. در تحقیق حاضر، ضریب آلفای کرانباخ برای این مقیاس، 0/81 به دست آمد.

پرسشنامه دینداری: برای سنجش میزان دینداری کارکنان از پرسشنامه دینداری گلارگ استفاده شد که برای استاندارد کردن آن، در کشورهای مختلف اروپا و آسیا و روی پیروان ادیان مسیحیت و یهودیت و

390 ♦ فرهنگ در دانشگاه اسلامی 28

اسلام اجرا شده و با دین اسلام هم انطباق یافته است. این پرسشنامه با 26 سؤال و بر اساس مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت طراحی شده است. در تحقیق سراج‌زاده (1374)، آلفای کرانباخ برای این پرسشنامه 0/83 به دست آمده است. در پژوهش حاضر، ضریب آلفای کرانباخ برای این مقیاس، 0/76 به دست آمد.

د) یافته‌های پژوهش

1. اطلاعات جمعیت‌شناختی نمونه آماری

جدول 1: اطلاعات جمعیت‌شناختی نمونه آماری

متغیر	گروه	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	67	65/7
	زن	35	34/3
تحصیلات	دیپلم	7	7
	فوق دیپلم	3	2/8
	لیسانس	29	28/7
	فوق لیسانس	40	39/2
سابقه کار	دکتری	23	22/4
	1-5 سال	16	16/1
	6-10 سال	25	24/5
	11-15 سال	32	31/5
	بالای 16 سال	29	28

2. ارزیابی متغیرهای پژوهش

یک) ارزیابی همبستگی بین مؤلفه‌های دینداری با مسئولیت‌پذیری

جدول 2: ماتریس همبستگی بین مؤلفه‌های دینداری با مسئولیت‌پذیری

ضریب همبستگی پیرسون	اعتقادی	عاطفی	پیامدی	مناسکی	دینداری
مسئولیت‌پذیری	0/240**	0/199*	0/259**	0/310**	0/305**

P<0/05* P<0/01**

نتایج جدول 2 نشان می‌دهد که بین مسئولیت‌پذیری و بُعد اعتقادی متغیر دینداری (P<0/01, r=0/240)، بین مسئولیت‌پذیری و عاطفی (P<0/01, r=0/199)، بین مسئولیت‌پذیری و پیامدی (P<0/01, r=0/259)، بین مسئولیت‌پذیری و مناسکی (P<0/01, r=0/310)، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین بین

391 ♦ پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری کارکنان بر اساس دینداری و ...

مسئولیت‌پذیری و دینداری رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P < 0/01, r = 0/305$)؛ به این معنا که با بالا رفتن دینداری، مسئولیت‌پذیری نیز افزایش می‌یابد.

در ادامه برای تعیین سهم هر یک از مؤلفه‌های دینداری در مسئولیت‌پذیری، از روش آماری رگرسیون چندگانه استفاده شده است که نتایج آن در جدول 3 ارائه می‌شود.

دو) تحلیل رگرسیون همزمان ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی متغیر دینداری برای پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری

جدول 3: تحلیل ضرایب رگرسیون

سطح معناداری	t	ضرایب	ضرایب غیر استاندارد		R2	R	ملاک	پیش‌بین
		Beta	خطای استاندارد	B				
0/03	2/39	0/198	0/044	0/170	0/207	0/364	مسئولیت‌پذیری	اعتقادی
0/034	2/35	0/194	0/063	0/186				عاطفی
0/021	2/48	0/208	0/052	0/192				پیامدی
0/001	2/62	0/256	0/059	0/156				مناسکی

مطابق جدول 3، مؤلفه اعتقادی ($P < 0/05, \beta = 0/198$)، مؤلفه عاطفی ($P < 0/05, \beta = 0/194$)، مؤلفه پیامدی ($P < 0/05, \beta = 0/208$) و مؤلفه مناسکی ($P < 0/01, \beta = 0/256$)، پیش‌بینی‌کننده‌های مثبت و معنادار مسئولیت‌پذیری‌اند و چهار مؤلفه در کل، 20/7 درصد از واریانس مسئولیت‌پذیری را پیش‌بینی می‌کنند. مؤلفه مناسکی قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده مسئولیت‌پذیری است.

سه) ارزیابی همبستگی بین مؤلفه‌های هوش اخلاقی با مسئولیت‌پذیری

جدول 4: ماتریس همبستگی بین مؤلفه‌های هوش اخلاقی با مسئولیت‌پذیری

ضریب همبستگی پیرسون	درستکاری	مسئولیت‌پذیری	دلسوزی	بخشش	هوش اخلاقی
مسئولیت‌پذیری	0/36*	0/43*	0/178*	0/42*	0/35*

$P < 0/05^*$ $P < 0/01^{**}$

نتایج جدول 4 نشان می‌دهد بین مسئولیت‌پذیری و درستکاری ($P < 0/05, r = 0/360$)، مسئولیت‌پذیری و مسئولیت‌پذیری ($P < 0/05, r = 0/430$)، مسئولیت‌پذیری و دلسوزی ($P < 0/05, r = 0/178$) و مسئولیت‌پذیری و بخشش ($P < 0/05, r = 0/420$) رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین بین مسئولیت‌پذیری و هوش اخلاقی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P < 0/05, r = 0/350$)؛ به این معنا که با بالا رفتن هوش اخلاقی، مسئولیت‌پذیری نیز افزایش می‌یابد.

در ادامه برای تعیین سهم هر یک از مؤلفه‌های دینداری در مسئولیت‌پذیری، از روش آماری رگرسیون چندگانه استفاده شده است که نتایج آن در جدول 5 ارائه می‌شود.

چهار) تحلیل رگرسیون ورود همزمان متغیرهای درستکاری، مسئولیت‌پذیری، دلسوزی و بخشش برای پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری

جدول 5: تحلیل ضرایب رگرسیون

P	t	ضرایب غیر استاندارد		R2	R	ملاک	پیش‌بین
		Beta	خطای استاندارد				
0/001	2/65	0/281	0/046	0/182	0/329	مستقلی	درستکاری
0/021	2/08	0/257	0/082				مسئولیت‌پذیری
0/001	3/79	0/317	0/087				دلسوزی
0/024	2/29	0/191	0/080				بخشش

مطابق جدول 5، مؤلفه درستکاری ($P < 0/01, \beta = 0/281$)، مؤلفه مسئولیت‌پذیری ($P < 0/05, \beta = 0/257$)، مؤلفه دلسوزی ($P < 0/05, \beta = 0/317$) و مؤلفه بخشش ($P < 0/05, \beta = 0/191$)، پیش‌بینی‌کننده‌های مثبت و معنادار مسئولیت‌پذیری‌اند و چهار مؤلفه در کل، 18/2 درصد از واریانس مسئولیت‌پذیری را پیش‌بینی می‌کنند. مؤلفه دلسوزی قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده مسئولیت‌پذیری است.

پنج) ارزیابی همبستگی بین مؤلفه‌های دینداری با مؤلفه‌های هوش اخلاقی

جدول 6: ماتریس همبستگی بین مؤلفه‌های دینداری با مؤلفه‌های هوش اخلاقی

ضریب همبستگی پیرسون	درستکاری	مسئولیت‌پذیری	دلسوزی	بخشش	هوش اخلاقی
اعتقادی	0/215**	0/205**	0/168**	0/177**	0/211**
عاطفی	0/244**	0/231**	0/157**	0/222**	0/235**
پیامدی	0/162**	0/190**	0/145**	0/163**	0/182**
مناسکی	0/240**	0/320**	0/285**	0/282**	0/219**
دینداری	0/216**	0/239**	0/226**	0/254**	0/261**

$P < 0/05$ * $P < 0/01$ **

نتایج جدول 6 نشان می‌دهد که بین مؤلفه‌های دینداری (اعتقادی، عاطفی، پیامدی، مناسکی) و مؤلفه‌های هوش اخلاقی (درستکاری، مسئولیت‌پذیری، دلسوزی، بخشش) در سطح 0/01 همبستگی مثبت و معنادار وجود دارد.

پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری کارکنان بر اساس دینداری و ... ♦ 393

شس) تحلیل رگرسیون ورود همزمان متغیرهای هوش اخلاقی و دینداری برای پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری

جدول 7: جدول تحلیل ضرایب رگرسیون

سطح معناداری	t	ضرایب استاندارد		R2	R	ملاک	پیش‌بین
		Beta	B				
0/001	3/745	0/313	0/05	0/186	0/181	مسئولیت‌پذیری	هوش اخلاقی
0/001	3/384	0/289	0/067	0/26	0/207		دینداری

مطابق جدول 7، متغیرهای هوش اخلاقی ($P < 0/05$, $\beta = 0/313$) و دینداری ($P < 0/05$, $\beta = 0/289$) پیش‌بینی کننده‌های مثبت و معنادار مسئولیت‌پذیری‌اند و دو متغیر در کل، 18/1 درصد از واریانس مسئولیت‌پذیری را پیش‌بینی می‌کنند.

د) بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی نقش متغیرهای هوش اخلاقی و دینداری در پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری کارکنان انجام شده است. بر اساس یافته‌های پژوهش، همبستگی مثبت و معناداری بین دینداری با میزان مسئولیت‌پذیری کارکنان وجود دارد. بنابر این، از طریق میزان دینداری می‌توان میزان مسئولیت‌پذیری کارکنان را پیش‌بینی کرد؛ به این معنی که با افزایش سطح دینداری، سطح مسئولیت‌پذیری نیز افزایش می‌یابد. همچنین طبق تحلیل رگرسیون همزمان در بین مؤلفه‌های دینداری، به ترتیب: مؤلفه‌های اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی پیش‌بینی کننده‌های مثبت و معنادار مسئولیت‌پذیری‌اند. این یافته‌ها با نتایج تحقیقات بادسار و قاسمی (1395)، برامر و همکاران (2007)، بلیفلدتا و کانویب (2016) و کزروانکا (2014) همسو است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که دینداری به دو طریق می‌تواند مسئولیت‌پذیری فرد را تحت تأثیر قرار داده و افزایش دهد: اول اینکه، دینداری با بسیاری از هیجانات مثبت مانند خوش‌خلقی، مهربانی و دلسوزی رابطه مثبت و معنادار دارد (کیم و همکاران، 2004)؛ بنابر این، فرد دیندار نسبت به دیگران و محیط خود حساس بوده، برای بهبود وضعیت محیط اطرافش تلاش خواهد کرد. دوم اینکه، فرد دیندار معتقد است در دنیای آخرت باید پاسخگوی همه رفتارها و تصمیمات خود باشد؛ بنابر این، رفتارش در قبال دیگران و سازمان، مسئولانه‌تر و درست‌تر است. همچنین به عقیده باتلر¹ (2004)، دینداری موجب همدلی، درک، تعهد، انعطاف‌پذیری در روابط، احساس مسئولیت‌پذیری و استفاده از فن خود مداخله‌ای برای حل تعارض می‌شود. البته نکته یا ابهامی که احتمالاً با این یافته ناسازگاری داشته باشد، این است که چرا با وجود اینکه

1. Butler

ایران یک جامعه دین‌محور است، ولی سطح مسئولیت‌پذیری در حد قابل قبولی نیست! در پاسخ می‌توان گفت که در شرایط یکسان برای همه کارکنان (فرض اینکه همه آنان دین دارند)، آنها که دینداری بیشتری دارند، مسئولیت‌پذیرترند. همچنین باید به این نکته توجه داشت که در عرف، دینداری را فقط در قالب یک‌سری رفتارهای خاص تعریف شده در نظر می‌گیریم، ولی در ابزار استفاده شده در این پژوهش، دینداری دارای چهار بُعد اعتقادی، عاطفی، پیامدی و مناسکی است.

نتایج ارزیابی همبستگی بین مؤلفه‌های هوش اخلاقی با مسئولیت‌پذیری، حاکی از وجود رابطه بین آنهاست؛ یعنی با افزایش هوش اخلاقی، مسئولیت‌پذیری نیز افزایش پیدا می‌کند. مؤلفه دلسوزی، قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده مسئولیت‌پذیری است که با نتایج تحقیقات رحیمی و همکاران (1394) و نصیرزاده (1393) همسو است. هوش اخلاقی موجب افزایش تعهد و مسئولیت‌پذیری بیشتر کارکنان شده، به بهبود کارایی فردی و گروهی می‌انجامد. از آنجا که محور و کانون اصلی مسئولیت‌پذیری، نועدوستی و احترام به دیگران است (ناکامورا و همکاران،¹ 2006) و همدلی و نועدوستی جزئی از هفت مؤلفه اصلی هوش اخلاقی‌اند (بوراب،² 2001)، انتظار می‌رود افراد با هوش اخلاقی بالا نسبت به محیط و اطرفیان خود میزان قابل توجهی از مهربانی و همدلی را نشان دهند که نتیجه این توجه می‌تواند میزان تعهد به دیگران و مسئولیت‌پذیری را تحت تأثیر قرار دهد.

در ارزیابی همبستگی بین مؤلفه‌های دینداری (اعتقادی، عاطفی، پیامدی، مناسکی) با مؤلفه‌های هوش اخلاقی (درستکاری، مسئولیت‌پذیری، دلسوزی، بخشش)، نتایج حاکی از وجود همبستگی مثبت و معنادار بین آنهاست؛ به این معنی که با افزایش یکی، دیگری هم افزایش پیدا می‌کند. همچنین نتایج نشان می‌دهد که دو متغیر هوش اخلاقی و دینداری به طور همزمان می‌توانند 0/18 از تغییرات مسئولیت‌پذیری کارکنان را پیش‌بینی کنند. این یافته با نتایج تحقیقات قلم‌پور و همکاران (1393) همسو است. از آنجا که دین و مذهب بر اهمیت توجه به مسائل انسانی و ارزشی، از جمله: عدالت، صداقت و نועدوستی تأکید دارد و از طرفی این مفاهیم اساساً وظیفه اخلاقی ما را در اجتماع نمایان می‌سازند، بین مضامین دین و اخلاق مشترکات زیادی را می‌توان یافت. لذا همچنان که پژوهش‌های روان‌شناسان نشان داده است (آترایت، 2011؛ مایرگ، 2011)، بین اعتقادات دینی و معنوی و سلامت روان، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. در واقع؛ افراد دارای گرایش دینداری با آموزه‌های انسانی‌آشنایی دارند و خود را مقید می‌دانند؛ به طوری که در تصمیمات زندگی خود به مسائل انسانی بیشتر رجوع کرده، بر اساس آن در زندگی خود عمل می‌کنند. لذا صافی مبانی معنوی، تعیین‌کننده عمل آنان در بسیاری از موقعیتهای اجتماعی و اخلاقی است (گل‌محمدیان و همکاران، 1394). از منظر اسلام، هوش اخلاقی و معنوی، ظهور حالت‌های عمیق درونی ایمان به یکتایی خداوند،

1. Nakamura, Watanab & Muraoka
2. Borab

پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری کارکنان بر اساس دینداری و ... ♦ 395

همراه با توانایی ایجاد هیجانها و اعمال و افکار مثبت است. در این دیدگاه، هوش بدون مراقبت رها نمی‌شود، بلکه راهنمایی و هدایت و حمایت شده؛ با ایمان و تقوا، اخلاق، احسان و فضیلت در هم تنیده است و نمودهای مثبت آن در زندگی شخصی و اجتماعی فرد دیده می‌شود. (بن سعید، 2014؛ نقل از: میکاییلی و همکاران، 1395)

به طور کلی بر اساس نتایج، دینداری و هوش اخلاقی پیش‌بین‌های قابل‌ی برای مسئولیت‌پذیری‌اند و با توجه به نتایج تحقیقات گذشته که نشان داده میزان مسئولیت‌پذیری در بین کارکنان دانشگاه‌های ایران نسبت به شاخصهای جهانی پایین است (شافعی و عزیزی، 1392)، پیشنهاد می‌شود با تأکید بر ابعاد دینداری و معنویت و اخلاق، زمینه برای ارتقای مسئولیت‌پذیری کارکنان فراهم شود. یکی از محدودیتهای مهم در این پژوهش، خوداظهاری کارکنان درباره میزان دینداری و مسئولیت‌پذیری خودشان بود. طبیعی است که وقتی کارکنان درباره خودشان اظهار نظر می‌کنند، میزانی از سوگیری به صورت ناخواسته در اظهار نظرها ایجاد خواهد شد که بر نتایج تأثیر خواهد گذاشت. بنابر این، پیشنهاد می‌شود تحقیقات تکمیلی به صورت کیفی و به صورت مشاهده عینی انجام پذیرد تا نتایج متقن‌تری حاصل شود.

منابع

- آرائی حاجی محمدی، میثم و داوود تقوایی (1394). «پیش‌بینی پیشرفت تحصیلی بر اساس مسئولیت‌پذیری و ادراک از محیط کلاس دانش‌آموزان پسر». *روان‌شناسی معاصر* (ویژه‌نامه): 451-453.
- ارشاد حسینی، هادی؛ رحیم میردریکوندی و محمدرضا احمدی (1394). «هوش اخلاقی و ساخت آزمون اولیه آن بر اساس منابع اسلامی». *اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی*، سال اول، ش 3: 26-7.
- افشانی، سیدعلیرضا؛ یاسین خرم‌پور و سجاد ممبینی (1393). «بررسی رابطه دینداری و خودشکوفایی». *مطالعات توسعه اجتماعی- فرهنگی*، دوره سوم، ش 1: 52-29.
- بادسار، محمد و مهدی قاسمی (1395). «بررسی نقش دینداری بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشجویان». *کنفرانس الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت؛ الگوی پایه پیشرفت*. 29-30 اردیبهشت.
- باقری خلیلی، علی اکبر (1388). *بررسی ابعاد دینداری حافظ شیرازی بر اساس الگوی گلاک و استارک مینی بر دین‌پدیده ای چند بعدی*. جستارهای ادبی، شماره 167، 27-52.
- تابان، محمد؛ وحید شرقی، مهدی ویسه و اردشیر شیری (1393). «بررسی تأثیر مسئولیت‌پذیری و هوش اخلاقی کارکنان بر سلامت نظام اداری». *مدیریت در دانشگاه اسلامی*، سال سوم، ش 2: 223-240.
- تمزایی، حسن (1394). «بررسی رابطه هوش اخلاقی با میزان اثربخشی (مطالعه موردی: اداره کل آموزش و پرورش استان آذربایجان شرقی)». *کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی، روان‌شناسی و علوم اجتماعی*.
- جوادی آملی، آیت‌الله عبدالله (1386). *انتظار بشر از دین، نشر اسراء، چاپ چهارم، (الف)، قم*
- چراغیان، حدیث؛ محمدحسین خانی، محمد زارعی توپخانه و خدیجه مرادیان گیزه‌رود (1394). «رابطه بیهوشی معنوی با هوش اخلاقی و هدف‌درزندگی». *اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی*، سال اول، ش 2: 107-120.
- حسینی مؤمن‌زاده، سیدام‌الله (1390). *اندیشه‌های استاد مطهری (جلد دوم)؛ دین‌شناسی مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص)*
- خدایاری‌فرد، محمد (1388). «آماده‌سازی مقیاس سنجش دینداری و ارزیابی سطوح دینداری اقسام مختلف جامعه ایرانی». *طرح پژوهشی*. تهران: مؤسسه روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.
- ربیعی مندجین، محمدرضا و مهدیه غلامی (1395). «بررسی تأثیر مسئولیت اجتماعی بر تعهد سازمانی». *تحقیقات مدیریت آموزشی*، سال هفتم، ش 3: 69-98.
- رحیمی، حمید؛ سید احمد مدنی و آسیه محمدیان (1394). «بررسی رابطه بین هوش اخلاقی و سرمایه اجتماعی با مسئولیت‌پذیری دانشجویان». *فرهنگ در دانشگاه اسلامی*، سال پنجم، ش 1.
- ربیعی هنر، حمید و مسعود جان‌بزرگی (1392). «رابطه جهت‌گیری مذهبی و خودمهارگری». *روان‌شناسی و دین*، سال سوم، ش 1: 3-42.

پیش‌بینی مسئولیت‌پذیری کارکنان بر اساس دینداری و ... ♦ 397

- سراج‌زاده، حسین (1378). «تگرشها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی و دلالت‌های آن برای نظریه سکولار شدن». نمایه پژوهش، ش 10-9: 105-118.
- سراج‌زاده، سید حسین و محمدرضا پویانفر (1387). «بررسی رابطه دینداری با احساس انومی و کج‌روی در میان نمونه‌ای از دانشجویان». مسائل اجتماعی ایران، سال شانزدهم، ش 63: 71-105.
- شافعی، رضا و نعمت‌اله عزیزی (1392). «مطالعه وضعیت مسئولیت‌پذیری اجتماعی سازمانی در دانشگاهها و مراکز آموزش عالی غرب کشور». رفتار سازمانی در آموزش و پرورش، سال اول، ش 2: 22-5.
- شریفیان، اسماعیل، خلیلی، سمیه. (1392). مقایسه مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌های ورزشی از دیدگاه دانشجویان تربیت‌بدنی. پژوهشنامه مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی، 11(22): 29-48.
- شهریاری‌پور رضا، امین؛ علی‌اکبر بیدختی و فرشاد مرادی (1393). «بررسی رابطه میان تگرش و التزام عملی به نماز با مسئولیت‌پذیری دانشجویان تحصیلات تکمیلی در دانشگاههای شهر سمنان». فرهنگ در دانشگاه اسلامی، دوره سوم، ش 1: 63-82.
- طالبی، ابوتراب و یوسف خوشبین (1391). «مسئولیت‌پذیری اجتماعی جوانان». علوم اجتماعی، ش 59: 207-240.
- عباسی، محمود؛ فریدون عزیزی، احسان شمس کوشکی، محسن نصری‌راد و مریم اکبری (1391). «تعریف مفهومی و عملیات‌سازی سلامت معنوی». اخلاق پزشکی، ش 6(20): 44-11.
- فقیهی، محبوبه؛ صدرالله خسروی و نازنین هنرپروران (1392). رابطه هوش اخلاقی با مسئولیت‌پذیری و حمایت اجتماعی در بین دانشجویان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره. مرودشت: دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی.
- قدم‌پور، عزت‌الله؛ زهره داودیان و پرستو حسین‌آبادی (1393). «بررسی رابطه هوش اخلاقی و دینداری در میان دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی ایلام». نخستین همایش ملی علوم تربیتی و روان‌شناسی.
- گل‌محمدیان، محسن؛ ناصر بهروزی و پریسا یاسمی‌نژاد (1394). «هوش اخلاقی، ماهیت و ضرورت آن». اخلاق پزشکی، سال نهم، ش 32.
- مجلل‌چوپقلو، محمدعلی، موسی‌زاده، علی، تمجد تاش، الهام (1391). بررسی رابطه اخلاق سازمانی با اثربخشی سازمانی: مطالعه موردی کارکنان واحدهای منطقه 13 دانشگاه آزاد اسلامی، همایش ملی ارزشها و اخلاقیات در مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بناب.
- مختارپور، علی و احمدرضا سیادت (1391). «هوش اخلاقی؛ مؤلفه‌ها و کاربردها». دانش و رفتار، ش 14: 31-46.
- مزگان، سپیده و بیتا نجفی (1390). «بررسی رابطه آموزه‌های دینی توسط والدین با پرورش هوش اخلاقی کودکان سنین 6 تا 12 ساله شهر تهران». اولین همایش ملی آموزش در ایران، ش 8.
- میکائیلی منیع، فرزانه؛ زینب بابایی و محمد حسینی (1395). «بررسی رابطه دینداری، هوش معنوی و بخشش با سازگاری اجتماعی در دانشجویان سال اول». روان‌شناسی و دین، سال نهم، ش 1: 123-142.

- نصیرزاده، فرشته (1393). «تأثیر اخلاق و وجدان کاری و هوش اخلاقی در مدیریت سازمانها». *اخلاق*، سال چهارم، ش 16: 101-122.
- همپلتون، ملکم (1387). *جامعه‌شناسی دین*. ترجمه محسن ثالثی. تهران: ثالث.
- Abasi, M.; F. Azizi, A. Shams Koshki, M. Naswirad & M. Akbari (2012). “**Conceptual Definition and Operation of Spiritual Health**”. *Journal of Nutrition Ethics*, 6 (20): 11-44.
- Afshani, S.A.; Y. Khorampoor & S. Mombini (2014). “**Examining Relationship between Religiosity and Self-Actualization: Case Study: Yazd University**”. *SCDS*, 3(1): 29-52.
- Allen, A. & Michael Mintrom (2010). **Responsibility and School Governance**. Educational Policy Originally Published Online.
- Alloport, G. & Ross (1967). **Religious Orientation Scale, Measures of Religiosity**. Editors: Peter C. Hill & Ralph W. Hood Jr. Publisher: Religious Education.
- Arany, H.M. & D. Tagvaei (2015). “**The Prediction of Academic Achievement Based on the Responsibility and Perception of the Classroom Environment of Male Students**”. *Contemporary Psychiatry*, (Special Letter): 451-453.
- Avram, E. & S. Avasilcai (2014). “**Business Performance Measurement in Relation to Corporate Social Responsibility: A Conceptual Model Development, Procedia**”. *Social and Behavioral Sciences*, 109: 1142-1146.
- Badsar, M. & M. Ghasemi (2016). “**The Study of the Role of Religiosity on Students' Social Responsibility**”. *The Islamic Model of Islamic Progress Conference; the Basic Model of Progress*. 29th and 30th May.
- Bagheri Khalili, Ali Akbar (2009). **Study of Hafez Shirazi religiosity dimensions based on the multi-dimensional phenomenon of Clock and Stark's religion-based religion**. *Literary References*, No. 167, 27 -52
- Barracloug, Simon & Martha Morrow (2012). “**A Grin Contradiction: The Practice and Consequences of Corporate Social Responsibility by British American Tobacco in Malaysia**”. *Social Science & Medicine*, 66: 1784-1796.
- Bielefeldt, Angela R. & Nathan E. Canney (2016). “**Relationships between Religion, Spirituality, and Socially Responsible Engineering**”. *Engineering Studies*, 8(1): 1-25.
- Blackburn, R. (2007). **The Sustainability Handbook; the Complete Management Guide to Achieving Social, Economic, and Environmental Respon- Sibility**. London: Published by Earthscan in the UK and USA.
- Borba·M.(2001)·**the step-by-step plan to building moral intelligence** · Educator ward a ·national self-esteem.jossey-bass.

- Brammer, Stephen; Geoffrey Williams & John Zinkin (2007). **“Religion and Attitudes to Corporate Social Responsibility in a Large Cross-Country Sample”**. *Journal of Business Ethics*, 71(3): 229-243.
- Butler, M.H. (2004). **“Prayer as Conflict Resoulation Ritual”**. *Journal of Family Therapy*, Vol. 30: 19-37.
- Carroll, A (۲۰۰۳). **The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders**. In J. Burchell (Ed.). *The corporate social responsibility reader*. pp. 90-97
- Castka, P. & A.M. Balzarova (2007). **“ISO 26000 and Supply Chains - on the Diffusion of the Social International Responsibility Standards”**. *Journal of Production Economics*, Vol. 111: 274-286.
- Cheraghian, H.; M.H. Khani, M. Zareie & Kh. Moradian (2015). **“The Relation between Spiritual Well-Being and Moral Intelligence and Purpose in Life”**. *Islam and Psychological Research*, First year, Number 2: 107-120.
- Clarken, Rodney H. (2009). **Moral Intelligence in the School**. Swayne State University: Detroit, MI, March 20, Michigan University. PP. 1-7.
- Clarken, Rodney H. (2009). **Moral Intelligence in the Schools**. School of Education, Northern Michigan University. Paper presented at the annual meeting of the Michigan Academy of Sciences, Arts and Letters Wayne State University.
- Czerwonka, Monika (2014). **“The Influence of Religion on Socially Responsible Investing”**. *Journal of Religion and Business Ethics*, Vol. 3, Article 21.
- Ershad Hoseini, H.; R. Mirdraikvandi & M.R. Ahmadi (2015). **“Moral Intelligence and its Initial Test Based on Islamic Sources”**. *Islam and Psychological Research*, Year 1, No 3: 7-26.
- Faghihi, M.; S. Khosravi & N. Honarparvaran (2013). **The Relationship of Ethical Intelligence with Responsibility and Social Support among Students**. Master's Thesis Advisor Faculty of Educational Sciences and Psychology, Islamic Azad University, Marvdasht Branch.
- Filizöz, B. & M. Fisne (2011). **“Corporate Social Responsibility: A Study of Striking Corporate Social Responsibility Practices in Sport Management”**. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 24: 1405-1417.
- Ghadampour, E.; Z. Davoudian & P. Hossein Abadi (2014). **“The Study of the Relationship between Ethical Intelligence and Religiosity among Students of Ilam University of Medical Sciences”**. *First National Conference on Educational Sciences and Psychology*.
- Golmohammadian, M.; N. Behroozi & P. Yasminejad (2015). **“Ethical Intelligence, Its Nature and Necessity”**. *Medical Ethics Quarterly*, Ninth year, No. 32.

- Goss, A. & G.R. Roberts (2011). “**The Impact of Corporate Social Responsibility on the Cost of Bank Loans**”. *Journal of Banking and Finance*, 35: 1794-1810.
- Hamilton. M. (2008). **Sociology of Religion**. Translation by Mohsen Salehi. Tehran: Salis Publishing.
- Hosseini Momenzadeh, Seyyed Amrollah (2011) **The ideas of Professor Motahhari** (Vol. II); Theology of the International Center for the Translation and Publishing of Al-Mustafa (p.b.u.h.)
- Javadi Amoli, Ayatollah Abdullah (2007), **Human Expectations of Religion**, Asra Publishing, Fourth Edition, (A), Qom
- Jiao, Y. (2010). “**Stakeholder Welfare and Firm Value**”. *Journal of Banking and Finance*, 34: 2549-2561.
- Kakabadse, Andrew & N. Kalu (2009). **Citizenship a Reality Far From Ideal**. Cranfield University, UK and Auburn University, US, Published by Palgrave Macmillan Palgrave Macmillan in the US is a division of St Martin s Press LLC, New York
- Khodayarifard, M. (2009). “**Preparing the Scale of Religiosity and Assessing the Levels of Religiosity of Different Sections of the Iranian Society**”. Research Project of the Institute of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran.
- Kim.Y, Seidlitz. L, Ro .Y, James .S. Paul. R.(2004) **Spirituality and affect: A function of changes in religious affiliation**. *Personality and Individual Differences*.v37 is4.861-870
- Lennick D, Kiel F.(2005). **Linking strong moral principles to business success**. Pennsylvania: Wharton School of the University of Pennsylvania.
- Lennick, D.; F. Kiel & K. Jordan (2011). **Enhancing Business Performance and Leadership Success in Turbulent Time: Pearson Education, inc**. Prentice Hall. ISBN
- Mikaeily Mani, F.; Z. Babaei & M. Hasani (2016). “**The Study of Religiosity, Spiritual Intelligence and Forgiveness with Social Adjustment in First Year Students**”. *Psychology and Religion*, 9, No. 1: 123-142.
- Mojallal Chupaghloo, Mohammad Ali, Musazadeh, Ali, Toghid-Tash, Elham (2012). **The Relationship between Organizational Ethics and Organizational Effectiveness: a Case Study of the Employees of Unit 13 in Islamic Azad University**, National Conference on Values and Ethics in Management, Bonab Islamic Azad University.
- Mojgan, S. & M. Najafi (2011). “**The Relationship between Parent's Religious Doctrines and the Development of Moral Intelligence in Children 6-12 Years Old City Tehran**”. *First National Education Conference in Iran*, No. 8, Tehran.
- Mokhtarpour, A. & A.R. Siyadat (2012). “**The Ethical Intelligence of Components and Applications**”. *Journal of Knowledge and Behavior*, 14: 31-46.

- Nakamura, M. & A.M. Watanab-Muraoka (2006). “**Global Social Responsibility; Developing a Scale for Senior High School Student in Japan**”. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 28(3): 213-226.
- Nasir Zadeh, F. (2014). “**Effect of Ethics and Conscience and Ethical Intelligence in the Management of Organizations**”. *Ethics Chapter*, Vol. 4, No. 16: 101-122.
- Petti, J. & B. Charles (2008). “**Salesperson Perceptions of Ethical Behaviors their Influence on Job Satisfaction and Turnover Intention**”. *Journal of Business Ethics*, 4(78): 547-557.
- Polk, R.K. (2006). “**Social Responsibility**”. [Online]: <http://ag.arizona.edu/fcs/cyfernet/nowg/ythindexintro.html>.
- Rabiee Mandjin, M. & M. Gholami (2016). “**Investigating the Impact of Social Responsibility on Organizational Commitment**”. *Quarterly Journal of Educational Management*, Vol. 7, No. 3: 69-98.
- Rafiee, H. & M. Janbozorgchi (2013). “**Relationship between Religious Orientation and Self-Control**”. *Journal of Psychology and Religion*, Third Year, No. 1: 3-42.
- Rahimi, H.; S.A. Madani & A. Mohammadian (2015). “**The Relationship between Ethical Intelligence and Social Capital with Students' Responsibility**”. *Culture in Islamic University*, Fifth Year, No. 1.
- Serajzadeh, H. (1999). “**Attitudes and Religious Behaviors of Tehrani Teens and its Implications for the Theory of Secularization**”. *Research Index*, No. 9-10: 105-118.
- Serajzadeh, Seyyed Hossein and Mohammad Reza Pouyanfar (2008). “**Investigating the Relationship of Religiousness with Anomy and Crazy Intentions among Students**”. *Social Issues of Iran*, Sixteenth Year, 63: 105-71
- Shafeei, R. & N. Azizi (2013). “**Study of the Status of Organizational Social Responsibility in Universities and Higher Education Higher Education Centers of the West**”. *Organizational Behavior in Education*, Year 1, No. 2: 5-22.
- Shahriari Poor, A.; A.A. Bidokhti & F. Moradi (2014). “**Investigating the Relationship between Attitude and Practical Engagement to Prayer with the Responsibility of Graduate Students in Semnan Universities**”. *Culture at Islamic University*, Vol. 3, Issue 1: 63-82.
- Sharifian, Ismail, Khalili, Somayeh. (1392). **Comparison of Social Responsibility Components of Sporting Organizations from the Perspective of Physical Education Students**. *Research on Sport Management and Motor Behavior*, 11 (22), 29-48.
- Smith, W. J., Wokutch, R. E., Harrington, K. V., and Dennis, B. S. (2001). “**An Examination of the Influence of Diversity and Stakeholder Role on Corporate Social Orientation**”. *Business and Society*. 40(3). PP 266-294.

- Taban, M.; V. Shargi, M. Veisheh & A. Shiri (2014). **“The Effect of Staff Accountability and Ethical Intelligence on the Health of the Administrative System”**. *Management in Islamic University*, 3rd Year, No. 2: 223-240.
- Talebi, A. & Y. Khoshbin (2012). **“Social Responsibility”**. *Journal of Social Sciences*, No. 59: 207-240.
- Tamraei, H. (2015). **“Investigating the Relationship between Ethical Intelligence and Effectiveness”**. *International Conference on the Humanities, Psychology and Social Sciences*.
- Wahrman, I.S. (1981). **“Relationship of Dogmatism Religious Affiliation, and Moral Judgment Development”**. *Journal of Psychology*, 108: 151-154.
- Zulling, K.J.; R.M. Ward & T. Horn (2006) **“The Association between Perceived Spirituality, Religiosity and Life Satisfaction: the Mediating Role of Self Rated Health”**. *Social Indicators Research*, 79: 255-274.

